

RYSK

MEDELHAVSPOLITIK PÅ 1700-TALET

Av framlidne professorn BRUNO LESCH, Helsingfors¹

MÄNSKLIGHETENS öde för en lång tid framåt blir, därom torde alla kunna enas, i allra högsta grad beroende av huru förhållandet mellan »de tre stora» kommer att gestalta sig. Den intressekonflikt, varpå den ursprungliga fredsplanen synes ha strandat, utgör därför ett av de verkligt skickensediga momenten i nutidshistorien och är ägnad att stämma till djupare begrundan än misshälligheter inom den diplomatiska världen i allmänhet förmå framkalla. Kännedom om vad som verkligen förelupit är visserligen ett fåtal invigda förbehållen, men någorlunda säkra hållpunkter för bedömning av missämjans orsaker stå ju till buds också utanför denna lilla krets. Starkare än samförståndsviljan synes sålunda bl. a. en rysk-engelsk motsättning rörande Medelhavspolitiken ha varit: gentemot Sovjets krav på inflytande i Medelhavets östliga kustområden ha tydligen britterna önskat hävda sin traditionella — och under det nu avslutade andra världskriget ej så litet utbyggda — position vid den stora kungsvägen till imperiets asiatiska och australiska besittningar.

Den ryska ståndpunkten i en sådan intressekonflikt ter sig i förstone icke lika självfallen som den engelska, men är dock långt ifrån så traditionslös, som man kanske vanligen föreställer sig. Söker man ställa in den i dess historiska sammanhang — ovan alla tidspräglade motiveringar och utan all ideologisk utsmyckning — har man bara att följa den tämligen obrutna linje, som förbinder Sovjets utvidgningssträvanden av i dag med tidigare århundradens tsaristiska imperialism i Medelhavs- lika väl som i Östersjöområdet. Inför den spännande världspolitiska situationen

¹ Svensk Tidskrift publicerar härmed postumt efterföljande uppsats av Bruno Lesch, rektorn för Svenska handelshögskolan i Helsingfors och den framstående 1700-talshistorikern. Svensk Tidskrift mottog den överenskomna uppsatsen ett par dagar före hans död den 17 december.

kan det därför vara skäl att kasta en blick på den ryska diplomatiens första trevande försök på 1700-talet att finna fotfäste vid det innanhav, som förenar Svarta havet med oceanen. Uppgiften blir ej mindre intressant därigenom att den för vår syn frammanar också en del av britternas arbete på utbyggandet av det Medelhavsvälde, som för närvarande ter sig som det traditionella, ja rent av låter oss bevittna »de tre storas» första möte i historien, i det att även Förenta Staterna komma att skynta i bakgrunden.

I två repriser ryckte tsarernas välde under 1700-talet västerlandet in på livet, och i samband därmed uppkommo ett par politiska problemkomplex, som i fortsättningen utgestaltades under ömse-sidig växelverkan. Efter Peter den stores omvälvande tidsålder är det närmast »den nordiska frågan» som uppslukar vår världsdels intresse, och inom de närmast berörda länderna uppgöres mer än ett program för att trygga »lugnet i norden». Icke mindre uppmärksamhet påkallar under århundradets senare hälft Katarina II:s målmedvetna försök att lösa »den orientaliska frågan» genom att nedbryta Turkiets maktställning i Svarta havs-området och angränsande delar av Medelhavs-bäckenet. Hur dessa storpolitiska »frågor» kunde spelas ut mot varandra, framgår noggsamt av både Karl XII:s och Gustav III:s växlingsrika historia.

Genom sin polska politik hade Katarina 1768 råkat i krigisk konflikt med Turkiet, på den tiden en av Polens grannar, och under det sålunda uppkomna s. k. första turkiska kriget fick världen bevittna en sensation av stora mått: en rysk flottexpedition till Medelhavet. Därigenom nåddes direkt förbindelse med en del av sultanens undersåtar, på vilkas medverkan den ryska krigsplanen byggde: grekerna. De hörsammade mycket riktigt kejsarinnans maning till kamp för tro och frihet, men blevo grymt gäckade i sina förhoppningar, i det de helt enkelt lämnades i sticket för att slutligen duka under för den turkiska övermakten. Fick det hela sålunda ett långt ifrån programenligt förlopp, kvarstår icke desto mindre det för sultanen bekymmersamma faktum att en rysk Östersjöeskader kunde användas för operationer i Medelhavet. Och att de baltiska sjöstridskrafterna inte voro att leka med, hade hans egen flotta omedelbart fått pröva på; den hade som känt blivit i grund besegrad av Alexej Orlov vid Tescheschme år 1770.

Förtjänsten av den lysande segern tillkommer dock mindre Orlov än hans brittiskfödde medhjälpare Greigh — densamme som

aderton år senare kom att föra ryska flottan mot hertig Karl vid Hogland. Och över huvud får det sägas, att den djärva flottexpeditionen till södern hade varit otänkbar utan välvilligt stöd av England. Vid denna tid skydde engelsmännen nästan inga medel för att nå ett gynnsamt förbundsavtal med Ryssland. Vi skola strax finna hur långt de kunde gå i syfte att vinna kejsarinnans bevågenhet, visserligen i ett betydligt allvarligare världspolitiskt läge än under dessa allmänna alliansunderhandlingar.

Det överraskande och för turkarna i förstone alldeles oförklarliga eskaderbesöket i Orienten hade haft ett mycket verkningsfullt förspel, som visar hur tidigt den ryska diplomaten hade tentaklerna ute och hur målmedvetet den prövade sig fram bland de möjligheter Medelhavspolitikern erbjöd. En utgångspunkt fann man denna gång i den ständiga oron på Korsika, där genuesarna med fransk hjälp förgäves sökte upprätthålla ordningen. De engelska depescherna från Petersburg röja sålunda tämligen tydligt ryssarnas avsikt att genom en gemensam aktion med britterna stödja den korsikanska frihetsrörelsen under Paoli och därmed hindra öns övergång i fransk ägo. Hovet i St James ställde sig emellertid avvisande till planen, och när så Korsika redan samma år, 1768, av de på upproren trötta genuesarna såldes till Frankrike, dolde ryssarna ej sin besvikelse för engelska sändebudet: den franska maktutvidgning ägoskiftet innebar blottade hela svagheten i Englands politik. Förtrytelsen är ju ganska begriplig, ty motsättningen till den bourbonska stormakten utgjorde under alla förhållanden den givna plattformen för engelskt-ryskt samgående.

Hade, såsom man ju måste förutsätta, den ryska diplomatiens fåfänga intresse för Korsika bottnat i en önskan att skaffa sig fotfäste i Medelhavsområdet, så skulle uppfyllelsen i alla fall ej låta vänta på sig mycket länge. Den eskader, som året därpå begav sig till dessa sydliga vatten, ställde helt enkelt Petersburg inför tvånget att där se sig om efter baser och observationspunkter alldeles oavsett deras politiska avhängighetsförhållanden. Så uppkommo redan nu de två ryska Medelhavsfrågor, vilkas skiftande faser skola bli huvudföremålet för vårt intresse. Den ena hänför sig till en av de s. k. Balearerna utanför spanska kusten: det av engelsmännen behärskade Minorca, vars förträffliga hamn Port Mahon blev den egentliga stödjepunkten för de ganska illa tilltygade ryska fartygen på deras första Medelhavsfärd. Av åtskilliga anteckningar i ryska riksrådets protokoll från 1770 och de följande åren framgår, att ryssarna där hade betydande förråd

och att hamnen anlöpdes av deras örlogsmän på väg till och från den grekiska arkipelagen. Sin storpolitiska betydelse kom Minorcafrågan dock att få långt efter det fred redan slutits. Den andra stödjepunkt andreskorset eftersträvade vid denna sin första framstöt i Medelhavet stod under malteserkorsets hägn. På Malta finna vi sedan 1769 en rysk chargé d'affaires, vars egentliga uppgift synes ha varit att bistå de kejserliga fartygen på deras seglats i dessa avlägsna vatten, men som vid sidan härav fick tid och tillfälle till allehanda politiska intriger. Inemot sekelskiftet blir så frågan om herraväldet på Malta ett av världspolitikens aktuella problem, för vars lösning Petersburg uppåddar ett betydande intresse. Innan vi till närmare skärskådande upptaga dessa centrala Medelhavsfrågor, må dock någon uppmärksamhet ägnas deras allmänna förutsättningar i Rysslands orientaliska politik.

Enligt Harald Hjärne ligger betydelsen av freden i Kutjuk Kainardje, slutpunkten i Katarinas första turkiska krig, mindre i de landförvärv Ryssland då faktiskt gjorde än i dess grusade förhoppningar om en del åtrådade områden. Fredstraktaten utgör »en av märkesstenarna i Europas nyare historia», emedan den blir avgörande för Rysslands turkiska politik, som hädanefter går ut på att vinna ett protektorat över Portens kristna undersåtar och därmed över hela det osmanska riket. Samtiden ansåg dess betydelse ligga däri, att Ryssland erhållit traktatsenlig befogenhet att förnya angreppet mot Turkiet på grund av dess kristna undersåtars klagomål. Katarinas nästa större framstöt gjordes 1783, då hon med Ryssland formligen införlivade tatarkanatet Krim, vars oavhängighet från Turkiet kan betecknas som den förnämsta vinning den nämnda fredstraktaten för henne medfört. Härvid hade kejsarinnan gagn av det samarbete med Josef II i Österrike, som är betecknande för hennes statskonst under detta årtionde. Småningom utformas så hennes berömda »grekiska projekt», en politisk fantasi med återupprättandet av det grekiska kejsardömet som hägrande slutmål. Detta program förutsatte givetvis Konstantinopels erövring och det skulle ha garanterat ryskt herravälde över Bosporen och Dardanellerna och därmed fri genomfart till Medelhavet med allt vad detta innebar av nya strategiska och ekonomiska möjligheter. För en statskonst med sådana mål blev det givetvis ett alltmera påtagligt intresse att förvärva baser inom den mediterrana världen.

Sin Medelhavspolitik kunde Petersburg emellertid icke utforma på egen hand, utan endast i samförstånd med andra intressenter.

Till en början var, såsom redan antytts, trots skiftande stämningar, i allmänhet engelskt medhåll att påräkna. Ja, under den brydsamma tid, som grydde för England i och med de amerikanska koloniernas frihetskamp, stod aktiviteten att söka på brittisk sida i en utsträckning, som kan förefalla överraskande. Albion stod nu, sedan de bourbonska makterna ställt sig på rebellernas sida, inför en väldig uppgörelse på de sju haven. När belägringen av Gibraltar inleddes på sommaren 1779, drogs även Medelhavs-världen in i krigszonen, och i slutet av 1780 var öriket, efter Hollands anslutning till fiendesidan och det nordiska neutralitetsförbundets tillkomst, fullständigt isolerat. Från denna tid förskriver sig ett engelskt anbud till Ryssland, ägnat att tillfredsställa långt gående anspråk på en maktställning i Medelhavet.

Redan i ett tidigare skede hade ju en framställning gjorts om rysk intervention emot »Hans Majestäts vilseledda undersåtar i Amerika», men verklig fart fick ärendet först sedan James Harris — i historien känd som earl av Malmesbury — år 1778 blivit utnämnd till brittisk ambassadör i Petersburg. Enligt instruktionen skulle han i främsta rummet undersöka det ryska hovets benägenhet för ett anfalls- och försvarsförbund med S:t James. Och det har väl sällan nedlagts större möda på ett diplomatiskt uppdrag än den, varmed Harris under sin femåriga verksamhet vid Katarinas hov sökte övertyga de ryska vederbörande om nödvändigheten av en sådan allians. En god del av underhandlingarna förde han med Potemkin, den främste ivraren för rysk orientpolitik och, såsom det mycket snart visade sig, den mest mottaglige bland de ryska statsmännen för de idéer Harris under sina nära nog ändlösa samtal utvecklade.

Inför den hotfulla situation, som nyss antytts, kommer Harris sedan med sitt stora anbud. Den 24 nov.—5 dec. 1780 sände han till utrikesministern lord Stormont följande lika korta som innehållsrika depesch: »Furst Potemkin lät mig tydligt förstå, utan att dock uttryckligen säga det, att *den enda landavträdelse*, som kunde locka kejsarinnan att bli vår bundsförvant, var Minorca.» Ett par år senare förklarade han sig ha framkastat tanken på ett ägoskifte, emedan engelsmännen i alla fall skulle bli tvungna till uppoffringar vid fredsslutet och det syntes klokare att avträda områden till vänner än till fiender (Diaries and Correspondence of the Earl of Malmesbury, I, s. 299). Egendomligt nog vaknade en liknande tanke samtidigt hos utrikesledningen i London. Lord Stormont bad nämligen i en depesch av den 28 oktober, som emel-

lertid ej hann fram före ambassadörens redan omnämnda initiativ, Harris taga reda på, om någon landavträdelse, ägnad att främja Rysslands handel och stärka dess maktställning på haven, skulle kunna förmå kejsarinnan att redan under det pågående kriget sluta upp vid Englands sida som dess bundsförvant.

Den frivilliga landavträdelsen påminner ej så litet om liknande erbjudanden vid underhandlingarna med den amerikanska bundsförvanten under det nu avslutade andra världskriget. Men så var också Englands läge den gången i högsta grad brydsamt. För en bundsförvant med Rysslands maktresurser kunde man därför betala vad som fordrades. Att Potemkin nämnde Minorca utgör ett vittnesbörd om den utomordentliga betydelse ön, och särskilt hamnstaden Port Mahon, ägt som stödjepunkt för den baltiska eskaderns Medelhavsäventyr under första turkiska kriget. Av Harris' depescher framgår noggsamt, hur stort värde den ryske statsmannen satte på denna besittning. Engelsmännen hade allt skäl att *önska* sig Minorcas övergång i rysk ägo, framhöll han sålunda en gång, emedan ön i fläktenörnens hägn skulle bli en källa till ständig fiendskap med Frankrike; britterna själva skulle dessutom ej bli lidande på förändringen, eftersom hamnarna där alltid komme att förbli öppna för dem lika väl som för ryssarna. Potemkins inbillning lekte med Port Mahon som rysk flottbas och öns kolonisering med greker. Det sistnämnda tycks för övrigt ha föresvävat de ryska vederbörande redan under turkiska krigets dagar, såsom av en anteckning i riksrådets protokoll framgår (2 aug. 1771).

I början av 1781 meddelades från London, att regeringen var i princip besluten att avträda Minorca, men i gengäld fordrade rysk medling för ett fredsslut med Frankrike och Spanien på basen av Paristraktaten av 1762 och principen om *uti possidetis* med undantag för särskilt överenskomna byten av för tillfället innehavda områden; däremot skulle ingen klausul få inryckas om hans majestäts upproriska undersåtar, eftersom dessa ju ej kunde förhandla med främmande makt. Dessutom krävdes en evig defensivallians mellan Storbritannien och Ryssland. Det avträdde Minorca skulle dock alltid stå öppet för brittiska örlogsmän och handelsfartyg. En nog så viktig påminnelse om det aktuella läget ingår i den mot slutet anbefallda försiktighetsåtgärden att till förebyggande av en plötslig attack mot ön under det pågående kriget ryska eskaderchefen i Medelhavet skulle få order att hålla ett öga på den.

Det såg sålunda lovande ut, men Harris nödgades icke desto mindre uppleva besvikelsen att misslyckas just då själva målet redan var i sikte. Det enda påtagliga resultatet av hans årslånga bemödanden var i själva verket kejsarinnans löfte att icke motaga de amerikanska rebellernas inofficiella sändebud, innan Englands fördrag med de f. d. kolonierna blivit ratificerat. För den föreslagna medlingen mellan England och dess fiender saknade hon däremot intresse. Hennes håg stod till nya förvärv i Svarta havs-området — införlivandet av tatarikanatet Krim — och för en sådan politik var det ju till fördel, om västmakterna voro upptagna av en inbördes kraftmätning, som hindrade dem att uppmärksamma Rysslands förhävanden i Orienten. I övrigt gick Katarinas strävan ut på att återvinna krafter efter det långvariga turkiska kriget och bereda sig på eventuella nya duster med Porten. Mer än någonting annat fruktade hon därför ett alliansfördrag, som i likhet med det av engelsmännen eftertraktade, skulle kunna medföra Rysslands inblandning i nya krig. Med besittningar i alla världsdelar, var England utsatt för långt flera konfliktmöjligheter än det enhetligare Ryssland, varför det avsedda förbundet skulle medföra större förpliktelser än fördelar för sistnämnda makt. Inför sådana synpunkter kom Harris' vältaliga argumentering ohjälpligt till korta.

Den ryske historikern Soloveytchik, som nyss i en engelskspråkig levnadsteckning över Potemkin (London 1938) utförligt redogjort för den dittills tämligen förbisedda Minorcaepisoden, kan inte tillbakahålla en reflexion om vad detta landförvärv skulle ha betytt för Ryssland, exempelvis under det senaste spanska inbördeskriget för ett tiotal år sedan. Fältet står onekligen fritt för de djärvaste gissningar. Så mycket är säkert, att denna stödjepunkt i västra Medelhavet skulle i hög grad ha underlättat utbyggandet av Rysslands sjömakt — om nämligen tsarerna varit i stånd att behålla ön! England var det inte. Brittiskt hade Minorca blivit 1708, alltså kort efter Gibraltars erövring under spanska tronföljdskriget. I början av sjuåriga kriget intogs ön emellertid av fransmännen, som dock nödgades återlämna den vid fredsslutet 1763. Vid tiden för det engelska erbjudandet av 1780 såg det återigen mörkt ut för britterna i denna del av världen. Gibraltars långvariga belägring (1779—82) lade beslag på all uppmärksamhet och minskade utsikten att effektivt kunna försvara det avlägsna Minorca. Kanske blir det generösa anbudet till Ryssland i någon mån förklarligare, om man beaktar den åter aktuella risken att

förlora ön — vilken engelsmännen uppenbarligen voro medvetna om, eftersom de ju varnade den tilltänkta förbundsbrodern för en plötslig attack på densamma. En sådan följde också mycket snart. Redan 1782 besattes Minorca av spanska och franska trupper. Till de sistnämnda hörde för övrigt åtskilliga svenska officerare vid regementena Royal Suédois och Bouillon, vilka utmärkte sig vid erövringen av Port Mahon och några månader senare skördade ännu större ära vid det storstilade stormningsförsök, som i september 1782 riktades mot Gibraltar. Rörande Minorcas öden må här tilläggas, att ön i Parisfreden året därpå faktiskt avträdde till Spanien för att under revolutionskrigens oroliga epok ännu en gång (1798—1802), uppleva en kortare engelsk ockupation.

Efter freden i Kutjuk Kainardje utvecklade sig det ryska Medelhavsintresset givetvis i enlighet med de förutsättningar orientpolitiken och stormaktsumgänget över huvud erbjödo. Ett par antydningar därom torde det vara skäl att göra, innan vi gå att i ett sammanhang behandla Rysslands märkliga förbindelser med johanniterna på Malta.

Den fria genomfarten för ryska handelsfartyg från Svarta havet till Medelhavet var ett tämligen självfallt krav, som också snart nog blev förverkligat. Genom en gränsreglering mellan Turkiet och kanatet Krim (!) köpte sig Ryssland denna förmån redan 1779. Året därpå kom ett övergrepp från några spanska örlogsmäns sida mot en rysk Medelhavsflottilj kejsarinnan att definitivt besluta sig för det redan nämnda nordiska neutralitetsförbundet, vars udd visserligen var riktad närmast mot det med allsköns kaperier sys-selsatta England. Därmed framträdde Ryssland första gången som en marinfaktor av rang, jämbördig med de gamla västeuropeiska sjömakterna. Inför den orientaliska krisen 1783—84 stod hela världen också i spänd väntan på en ny flottexpedition till Medelhavet. Denna gång nåddes dock överenskommelse utan svärdsslag, men några år senare, 1787, blev det allvar av. En rysk eskader utrustades ju året därpå för ett nytt angrepp i de grekiska vattnen, men dess avfärd omintetgjordes som bekant genom Gustav III:s anfallsoperationer — turkarna till mycket gagn men till obotlig skada för kungens egen krigsplan. Därav framgår än en gång hur beroende den nordiska politiken hade blivit av Rysslands redan traditionella Medelhavsföretag.

Vi komma så över till de ryska förbindelserna med Malta, som nå sin högsta intensitet vid sekelskiftet och därmed gestalta sig till en verkningsfull slutakt i tsarpolitikens 1700-talsspel i denna

del av världen. Det är för övrigt anmärkningsvärt, vilket drag av universalitet som präglar Maltas historia. Johanniterna, härskare på ön sedan 1530, voro ju korsets stridsmän mot halvmånen och förty alltid redo, när det gällde kamp mot Höga Porten och barbareskernas korsarer. Snart nog började man på olika håll inom stormaktslägret knyta mera själviska planer till ögruppens utomordentliga läge, som ju också enligt vår egen tids erfarenhet skapar de bästa förutsättningar för herraväldet på det omstridda innanhavet. I Maltas 1700-talshistoria förnimmer man ett mycket tydligt eko av den allmänna maktkampen i vår världsdel, ja, tidtals kan den sägas liksom i en brännpunkt samla hela stormaktspolitiken, såsom fallet blev vid sekelskiftet.

Betecknande är också, att Malta var den första del av Medelhavsvärlden, som tilldrog sig den ryska politikens uppmärksamhet: redan Peter den store lät genom ett sändebud bringa johanniterna sin hyllning. Men varaktiga förbindelser skapades, såsom redan påpekats, genom Katarinas Medelhavsexpedition av 1769. I samband därmed framställdes förslaget att maltesarna skulle förena sin flotta med den ryska och upplåta sin ö till bas för det stora företag, som var å bane: Konstantinopels erövring och de otrognas fördrivande från Europa. Efter segern skulle Malta bli stapelplats för Rysslands rikedomar, som därifrån skulle spridas i Medelhavsländerna. Dels på grund av det starka franska inflytandet inom orden, dels åter av misstro till ryssarnas verkliga avsikter inskränkte johanniterna emellertid sitt tillmötesgående till medgivandet att de ryska eskadrarna fingo anlöpa deras hamnar för reparationer och proviantering, varjämte de förklarade sig villiga att mottaga en representant för kejsarinnan. Detta var dock mer än ryssarna vågat hoppas. Ett sändebud, markis Cavalcabo, ackrediterades och kom mycket snart att spela en viss roll i Maltas historia. Han företog sig nämligen ingenting mindre än att i förbund med de missnöjda elementen år 1775 planlägga en omstörtning på ön. Den gick emellertid i stöpet och skulle väl, även om den hade lyckats, knappt nog ha blivit uvertyren till ryskt herravälde på Malta, ty om rollfördelningen härvidlag hade man mycket utpräglade åsikter i Paris, London och Neapel. Rörande upphovet till Cavalcabos intrigspel hävdar för övrigt *Miège* i sin klassiska *Histoire de Malte* (II, s. 508) med bestämdhet, att kuppen planlagts på order från Petersburg — vilket ju också a priori ter sig sannolikast.

1790-talet kom sedan med förvecklingar mellan Malta och den

nygrundade franska republiken. Ju större omställningar i Medelhavsområdet revolutionskrigen medförde, desto större intresse började för övrigt johanniternas centrala position tilldraga sig i de kämpandes läger. I detta avseende kom Campo Formio-freden av 1797 att få direkt omvälvande verkningar. Bonapartes egyptiska företag året därpå röjer spännvidden i den levantiska politik, som nu inslogs mot republikens enda återstående fiende: England. Den ökade aktiviteten i Medelhavsområdet tilldrog sig omedelbart även Rysslands uppmärksamhet.

Katarina var nu borta, men hon hade genom Polens sista delning — så egendomligt inflätade i varandra voro de politiska »frågorna» — öppnat nya möjligheter för ryskt inflytande på Malta! Avvecklingen av de med Ryssland införlivade polska områdenas ekonomiska förbindelser föranledde nämligen underhandlingar med maltesarna, som där hade stora fordringar, och det hela ordnades 1797 genom en överenskommelse till båda parternas belåtenhet. Kejsar Paul, sedan ungdomsåren förtrogen med ordens historia och gripen av en sannskyldig Maltaromantik, hade efterträtt sin moder och blev nu johanniternas beskyddare. Därmed hade Ryssland fått försteget framför de övriga makter, som eftersträvade herraväldet på ön. Dock saknade bilden ej helt skuggor; som ortodox fick tsaren ej påvens välsignelse i denna sin nya egenskap — och över huvud utvecklade sig händelserna redan snabbt mot den uråldriga riddarordens upplösning.

När engelsmännen började ana sig till den franska planen att krossa deras välde i orienten, sökte de genom allehanda förespeglningar locka johanniternas dåvarande stormästare Rohan att åt dem överlämna en stödjepunkt på Malta. För stormästaren vägde emellertid de ryska förbindelserna tyngre, och britterna fingo avslag. Maltesarnas dragnings åt Ryssland hade ej heller undgått Bonaparte, som i den nyinrättade ryska »nationen» inom johannitorden endast såg första steget till öns besittningstagande. Han gjorde därför sitt bästa för att söka övertyga direktoriets om nödvändigheten för fransmännen att bemäktiga sig Malta och menade, att man borde begagna sig av stormästarvalet efter den döende Rohan för att skaffa sig inflytande där. Han lyckades också för sig utverka direktoriets begivande att få ockupera ön. I juni 1798 landstego så hans trupper på Malta — och med johanniternas kapitulation ett par dagar därefter var den fordom mäktiga ordens öde beseglat.

Även om Bonaparte ursprungligen haft andra planer därmed,

blev den franska ockupationen av Malta endast en episod i det fantasieggande egyptiska företaget. Oroad av brittiska flottmanövrer, avseglade han redan några dagar efter besittningstagandet och kvarlämnade en av sina underbefälhavare till öns försvar, en uppgift som denne sedan icke visade sig vuxen. Emellertid hade det franska tilltaget på Malta utlöst en omåttlig vrede hos johannitordens beskyddare, kejsar Paul, av gammalt avogt stämd mot direktoriet. Han närmade sig nu England, som stod i förbund med Österrike och Turkiet; en rysk eskader seglade ut genom Dardanellerna, förenade sig med turkiska flottan och intog i samverkan med denna de Joniska öarna, det franska bytet av 1797. Snart nog yppade sig åter nya möjligheter att infoga Malta i oväntade sammanhang. Kejsar Paul fick nämligen många anledningar att misstro sina nya bundsförvanter, vilka bl. a. vägrade att erkänna hans rätt till Malta i egenskap av ordens beskyddare.

Bonaparte, som under tiden blivit förste konsul, var ej sen att begagna sig av det tillfälle att vinna Paul, som här tycktes erbjuda sig. Han förklarade sig villig att både överlämna Malta och hemsända ett stort antal ryska krigsfångar, tagna under de senaste fälttågen på kontinenten. Den psykologiskt mycket verkningfulla tanken att tillmötesgå tsarens brinnande intresse för johanniternas ö synes han ha fått genom franske ambassadören i Berlin, general Beurnonville, som inrapporterat ett yttrande av minister Haugwitz: »Avträden Malta åt kejsaren; det är hans käpphäst (c'est sa folie): jag tror han skulle kunna giva en del av sitt rike för denna besittning.» Uträkningen visade sig också riktig; Paul antog med nöje det franska anbudet och lovade ofördröjligen sända en förtroendemän till Paris för att underhandla med förste konsuln. Valet föll på f. d. chefen för Savolaksbrigaden, dåvarande ryske generalen Göran Magnus Sprengtporten, som nu ställdes inför det mest lysande värvet under sin brokiga levnad. Han skulle bege sig till Frankrike för att mottaga de 6,000 krigsfångarna och föra dem till Malta. Samtidigt utnämndes han till ståthållare på ön och dekorerades med malteserordens storkors. Emellertid inträffade kort därpå åter en förändring i det storpolitiska läget. Britterna, som omedelbart efter Napoleons avfärd från Malta i juni 1798 börjat blockera ön, lyckades just nu, i september 1800, fullborda dess erövring och visade ingen lust att överlämna den åt kejsaren. Sprengtportens uppdrag vid underhandlingarna med förste konsuln kom därför att inskränka sig till frågor i samband med krigsfångarnas hemfärd.

Vi lämna det storpolitiska perspektivet i övrigt åsido och fästa oss endast vid den verkan Maltas erövring kom att få för rysk politik. Kejsar Paul drömde om att dock slutligen kunna frånryeka britterna denna nyckelposition i Medelhavet och lade nu i dagen öppen fiendskap mot sin gamla bundsförvant, i det han med Sverige och Danmark formligen avslöt ett redan tidigare förberett neutralitetsfördrag, som var direkt riktat mot England. På så sätt kom Maltas öde att få betydelse också för den nordiska politiken. Dock endast övergående, ty när kejsar Paul i mars 1801 röjdes ur vägen, följde omedelbart en omläggning av den utrikespolitiska kursen i Petersburg; neutralitetsförbundet upplöstes, och det dröjde ända till 1807, innan den fransk-ryska vänskapen återknöts.

Det spännande spelet om Malta blev sålunda blott en liten episod i rysk utrikespolitik och råkade snart nog i glömska inför Napoleons-tidens omvälvande händelser. Betecknande för det följande årtiondets syn på detta Medelhavsproblem är en dagboksanteckning av amerikanska sändebudet i Petersburg John Quincey Adams. Vid påskhögtiden 1811 kunde han bevittna den roll, två relikter från Malta, förvärvade av kejsar Paul, spelade i det kyrkliga ceremonielet — de lades fram att bli kyssta av Alexander — och fick därvid av utrikesministern Rumjantsev höra den spefulla kommentaren: »detta är all den nytta vi haft av våra förbindelser med Malta!» Yttrandet röjer minsann ingen djupare förståelse för den av kejsar Pauls korsfararromantik påverkade ryska Medelhavsromantiken vid sekelskiftet.

Ett religiöst drag präglar dock ännu hela 1800-talet igenom Rysslands orientpolitik, som ju grundar sig på tolkningen av Kutjuk-Kainardje-fredens bestämmelser om kejserlig protektion av sultanens grekisk-ortodoxa undersåtar. Som en följd av panslavismens landvinningar reses småningom under århundradets lopp ett på något slags vidgad nationalitetsprincip grundat krav på ryskt herravälde över allt land öster om Adriatiska havet. Och i våra dagar har den praktiska panslavismen uppenbarligen fått ett utomordentligt stöd i nya sociala ideologier, som kanske skola göra det möjligt för Sovjet att åstadkomma vad tsarerna länge eftersträvade men aldrig lyckades förverkliga: en dominerande rysk maktställning i Medelhavets östliga kustområden.